

Al-Burz

2023, 15(1). Pp.27-33. ISSN (online) 2521-408X

<http://alburz.uob.edu.pk/journal/index.php/alburz/index>

HJRS HEC Journal
Recognition System

براهوئی ادب اٹ بوگ شوگ

سید محبوب شاہ

پی ایچ ڈی اسکالر، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

ڈاکٹر شبیر احمد شاہوانی

اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Subject of humor in Brahui literature

Syed Mehbob Shah

Ph.D. scholar, department of Brahui, University of Balochistan, Quett.

Dr. Shabir Ahmed Shahwani

Asistant professor, department of Brahui, University of Balochistan, Quett.

Copyright: © 2022 by the author licensee department of Brahui university of Balochistan Quetta.this article is an open access article distributed under the terms and conditions of Creative commons Attribution (CC BY-NC-SA 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

Received: Dec 04, 2023; Accepted: December 25, 2023; Published: December 30, 2023.

Abstarct: Humor is considered part of literature and has a prominent place in the literature of all languages of the world, the main purpose of humor is to encourage laughter and humor is deemed as a means to end the burden of a gathering the aim of this topic is humor in Brahui literature is to explore that how such a studies has been conducted on this unconventional and essential topic and how much justice has been done to this topic while exploring it, for assessing this topic qualitative research method has been applied and the source of data was purely secondary date, in this regard different books of Brahui language and other languages/literature has been reviewed of an in depth understanding to topic, by researching this topic, it also come to know that British who came from outside in the last century, first standard were in Brahui literature and explained the early tracs of this language and brought addition in written material of Brahui literature, inspiring from the positive efforts of British Writers the attention of local people was also drawn towards it and they started to explore the different aspects of Brahui literature, existing of various literature and humor in Brahui literature sows that his topic has got an important place in Brahui literature, but the literature gap is still existing to explore the different aspects of this unconditional topic in Brahui language.

Keywords: Brahui, literature, humor, written material.

مُحَنگ انسانی ء فطرت اسے، دانا بنا دنیا ٹی انسانی زندا نا برے بریبری نا احساس، سٹی و نا پوری تیان بنا مریک، ہندا سوب آن دنیا نا ہر گڑا دانا سر حال جوڑ منگ کیک، انتے کہ دنیا ٹی پوری نئے انسانی فطرت اٹ ارے نئے فطرت نا کرشمہ ساز دنیا ٹی ارے ہراٹی کل انسانک رہینگہ۔ ولے مُحَنگ مُحَنگ اٹ فرق ارے، ہر بندرغ تینا حیثیت، حوصلہ، ظرف و ذوق انا ردا اٹ مُحَنگ، ہندا مُحَنگ تہذیبی قدر انا حیثیت ء دوئی کیک۔

ڈاکٹر طیبہ خاتون نوشتہ کیک کہ بوگ شوگ نا دا احساس تینا معنے غاتا سوب آن گچین ء حیثیت اس مُحَنگ، ہر بندرغ نا مزاج جتا مریک ہندا فرق انا سوب آن بوگ شوگ ناوڑ ہم بدل مریک، ہندا سوب آن وخت وخت اس بھاز انگا مُحَنگ تہذیبی ء عمل اسٹیٹ بدل مریک ہر کہ خالی داوڑا و عملی مسخرہ اسکان سر مریک، دا بوگ شوگ سطحی مریک دانا مون اٹ گچین آذوق بوگ شوگ غان عقل و پاداری ودک، ہراٹی انسانی صحت تون سخت، واکداری و تالانی خننگک، بوگ شوگ نوشتوک تینا زمانہ نا بے بریبری تے است ہسونی ء رویہ اسے ٹی تالان کننگ نا جاگہ غاتینا شخصی شرف و انصاف اٹ پاش کیک۔

بوگ و بوگ شوگ اٹی گڑاس فرق ارے، بوگ شوگ اسل اٹ مُحَنگ و مُحَنگ نا پن ء، داٹی بچ ڈوک ء مسخت اس اف، بوگ اسہ غلط ء عمل اسے اٹ اسہ بندرغ اسے بوگ تننگ یا بوگ نگار کننگ ء پارہ، بوگ شوگ نوشتوک راجی پراگندہی تیا خوڑت ہرک، ولے بوگ کروک آسٹی انگا گڑتیا انسان آتے بوگ لیتک۔ ڈاکٹر سنبل نگار بوگ و بوگ شوگ نا دا فرق ء داوڑ بیان کیک:

”بوگ شوگ و بوگ اٹ دا فرق ء کہ بوگ شوگ نزوری، بد صورتی اسے بے سیبو آن پاش کننگ و مُحَنگ نا پن ء، داٹی غم غصہ تلخی ء کسراف، مزہ ہلنگ آن بیدس دانا پن بچ ء مسخت اس اف، دانا مون اٹ بوگ نا مسخت اس مریک او اصلاح کننگ دانا لبشخ اسے، بوگ کروک اسہ بد ء گڑاسے یا اسہ بدی اسے پین زیات بد درشان کیک مخلوق ء دابدی آن بد بریک، و دادے ختم کننگ کوشست کیک، ہندا سوب آن داٹی بھاز تزدی مریک، سفا انگا بوگ شوگ ڈکھیا کیک، بوگ اٹ پرغنگ ارے داٹی اسہ زاری ء ڈنگ اس ڈوک ارے، ہر کہ بندرغ ء تکلیف لیتک، ولے یات سلے ہیٹ دادے کہ ہراوڑ اسہ چنکو سوری و ہنینی اسے آن اسہ جتا ء گڑاس ودی مریک ہنداوڑ بوگ یعنی بوگ انا اواری آن بوگ شوگ اٹی جان تمک، داڑان ہم دا زیات الہی ء او دا ہیٹ راست ء کہ بوگ اٹ بوگ شوگ مف تو بے چس و بے بے مریک۔“ (سنبل، 2003، 235)

بوگ شوگ نا بھلا مسخت مُحَنگ و مُحَنگ نا چاگرڈ اس ودی کننگ ء ولے ولدا ہم دافتا مزہ اسہ ایلو آن جتا ء بوگ اصل اٹ زندا نا ویل آتتون پاسینگ و چرتنگ نا پن ء داٹی خیر و شر انا ہیٹ اک مریرہ وخت اس کہ بوگ شوگ زند و انسانی چاگرڈ تون مہر و مہریت و مفاہمت نا پیداوار ء، بوگ شوگ نگا ہراگرڈا مُحَنگ ہموڑتوں مہر کیک ولے بوگ نوشتہ کروک ہمو گڑا ء پرغک اسہ ایلو آن مری ودی کننگ آن پد زور آن نا کو غلنگ بوگ نوشتہ کروک نا کاریم ء بوگ شوگ اٹی گچین آگرڈا ہمدردی نا مریک ولے بوگ نوشتہ کروک نارد عمل تخریب ودی کننگ و احساس برتری نا ء بوگ نفرت و چرتنگ آن ودی مریک و بوگ شوگ مہر و مہریت و ہمدردی آن شون ہلیک بوگ دوشہ نا زار آنبار مریک، بوگ بلیڈ آنبارتڑک بھاز وخت بوگ

آن جھکڑہ ودی مریک بوگ شوگ داڑان بھاز جتا ۽ اوئی ہنہینی نرمی ارے ہندا سوب آن زند انا زبانی بوگ شوگ ائی ۽ گچین آ بوگ شوگ ائی لوک انا گرج مفک ولے لوک ہروخت بوگ شوگ نا آہری ۽ انتے کہ آگہ لوک آن بوگ شوگ ۽ جتا کر تو خالی جنگ فساد سلک۔

لوک لازمی اصلاحی مسخت نا پابند مریک و بوگ شوگ تینا بسنی نا سوب آن پابند اف او ہر بندخ اودے خوشی ٹی قبول کیک سفا انگا بوگ شوگ خوانوک آ ۽ خوشی رسیفک ہندا سوب آن او راجی بے برہیری تے دلچسپ وڑاٹ تالان کیک ولے لوک نوشتہ کروک دن انگا بے برہیری تے مخالفانہ و لوک انا وڑ خرمین ۽ سرحال اس جوڑ کیک، ہرافتے کہ اوتینا چاگرڈ آن بدنیٹی ٹی گچین کرینے دا ہیست راست ۽ کہ لوک بننگ کن بوگ شوگ المی ۽ لوک بننگ کن جوزه ٹی وزن برہیر مرے تعصب، بغض و عناد آن لوک آتا وخت تینے پچھوئی مریک تانکہ بوگ شوگ ٹی وزن برہیر سلے حفیظ صدیقی نوشتہ کیک:

”لوک و بوگ شوگ ٹی فرق دادے کہ لوک چڑنگ نا پن ۽ و بوگ شوگ مہرانا۔ لوک نفرت آن و بوگ شوگ مہرآن ودی مریک۔ لوک اٹ بے دردی و بوگ شوگ ائی ہمدردی نا کسر ۽ بلوئی تمک، ہرافتے کہ بوگ شوگ اٹ شست کننگ، او ہم مٹنگ اٹ اوار تنگ کیرہ، ولے ہراسٹ آ کہ لوک بننگ، او محوک آتینی اوار تمپک اردو ٹی مولانا شبلی نعمانی نا نظم، مولوبلوک آ شغل تکغیر او مولانا ظفر علی خان نظم ۽ خواجہ امرتسر لوک انا پاش ۽ درور او۔“ (صدیقی، 1985ء، 221)۔ دانشور اس لوک و بوگ شوگ انا بارواٹ بھاز جوان پارینے کہ بوگ شوگ خرم اتون ددیننگ لوک نوشتہ کروک تانزی اٹ شکار کیک۔

انسان وخت اس تینا دوست و سنگت اسے مرآن خنک اسہ وار اونا جوانی و گندی اونا مون آبریرہ ولدا مٹنگ ۽ شروع کیک وخت وخت دن انگا مٹنگ لوک اٹ وخت اس بوگ شوگ ائی بریک دا محوک آنا منشا غاٹے کہ او لوک اٹ یا بوگ شوگ ائی محک آگہ او لوک اٹ محک تو لوک اتون اوار او بے ادبی و گستاخی ہم کیک آگہ بوگ شوگ ائی محک تو محوک آ اسہ زیبا ۽ لبثندہ اسے تون ادب و اخلاق اٹ تینا بوگ شوگ نا درشانی ۽ کیک مٹنگ و مٹنگ نا ادبی پن بوگ شوگ ۽ ہراکہ بندخ نا فطری عمل ۽ بوگ شوگ اٹ لوک نکار یا اسہ بندخ اس ایلو لوک آتے مٹنگ مٹنگ انسانی ۽ فطرت اسے دا لائیک چندی انسان تینی مریرہ ہر بندخ دا گڑا تے محسوس کیک بھاز آک لوک نکار اٹ دن انگا ویل آتیا لوک بنگرہ بوگ شوگ نوشتہ کروک تینا بوگ شوگ نا سوب اٹ چاگرڈ اٹ رنگ ودی کیک اونا لوک آک مخلوق ۽ مٹنگ آ یوس کیرہ ہندا مٹنگ و مٹنگ ۽ بوگ شوگ پارہ۔

براہوئی زبان و ادب اٹ بوگ شوگ :-

تخلیق کار قوم آتا خن و دوی پاننگ، ادب زبان و رسم آتا آدینک مریک، امر ۽ زبان اس امر ۽ قوم اس مرے اونا پہچان اونا تخلیق مروک آ ادب آن مریک، ولے وخت اس کہ نن خن پٹان داپار لپار چک خلکن گور و بیوار اٹ گند کشان تینا چپ چاگرڈ اٹ خالی بمب و سم تا توار ۽ بنگن بیرہ دارہ ایرہ عطر و زباد نا جاگہ غادر و بارود نا گند ۽ ہستین تالان خنان، تین پتین اسہ ایلو نا زچک اٹ اسہ ایلو نا دو تے سخت خنان، دنیا نا ازگار انگا

وطن اٹ بے تعلیمی و تنگدستی ناگوہچی مسن، مہرانا جاگہ نفرت ۽ تالان خنان، ڈغارنا ہر کج اٹ مہم تان اٹس، مہرانا ہیئت آگولی نادوی ٹی مننگ سُر، تینا اراخان پیشتمنگ نا وخت تینا خاہوت ناخن تیبی خرننگ خنان و ہندا اومیت اٹ ننے موکل کریرہ کہ سما اف نن پدی اراغا برون یا آخا، مہب نکا و بے ایمنی دا قوم و ڈغار ۽ ہنداخہ درپلوپڑ کرلیس کہ ہرکس تینا جان آن بیزار اٹس، خوشی نا پن بنگسن ولے خوشی آن نا بلد اٹس بوگ شوگ مرانا ہیئت اسے بے مزہ ۽ بشخندہ اسے کن سکان کس اسے نا بشخندہ غالیو بندخ اونا خوشحالی و مغروری نا گمان مسکہ۔ ہر بندخ خوشی نا گپ اسے کن ملاس اٹس خواجہ جبار یار اولیکو وار بوگ شوگ اٹ شاعری نا بنا ۽ براہوئی زبان اٹ کرے ایماندار بوگ شوگ اٹ ارا کتاب نوشتہ کرلیس اولیکو کتاب ناتے پن "خیرات خور" ایلو کتاب ناتے پن "بشخندہ" ۽ ایماندار نا کتاب آتے خواننگ آن ایماندار غلام نبی راہی نایات آگ تازہ مسرہ، ایماندار جبار یار نا شاعری براہوئی ادب و زبان ۽ اسے گچین ۽ سیبو اس رسیفینو اونا نوشتہ آتیبی راج انا بارواٹ مخلوق انسانی فطرت آن شیفی بڑزی آجوان ۽ نظر اس مسنے راج انا جوانی گندی تے تینا شاعری ٹی گچین آلو آتیبی نوشتہ کرینے جبار یار تینا زند انا بھلا لیشخ ۽ براہوئی کن تیر کرے اوٹی بوگ شوگ شاعری نا اسے کرمب ۽ سمندر اس اٹس او دا سمندر آن براہوئی ادب نا دا صنف انا ملاسی ۽ مکرے ادب نا خواجہ خاک اونا روح ۽ مدام دعا کیرہ۔

اوران پد براہوئی زبان و ادب نا بوگ شوگ شاعری ٹی گراس پین بندخ ہم ودی مس ہراکہ جبار یار آن پد دا صنف ۽ ملاس مننگ کن الیتوس دا بوگ شوگی شاعر آتیبی عبداللہ جوہر، حیدر علی آتش، احمد نعیم اوار ۽۔

عبداللہ جوہر براہوئی ادب کن بوگ شوگ شاعری نا اسے کتاب اس "ناکوتا ٹیکی" نا پن اٹ نوشتہ کرینے، و ہندن ایماندار احمد نعیم نا کتاب "الف ب" ہم ہندا صف اٹ سلوک خننگ۔ دا سہ معلوم مریک کہ براہوئی ادب دا پڑا لوگ و بوگ شوگ آن خالی اف دا فنیٹی گیشتری بنگ ۽۔ خواجہ غلام نبی راہی و ایماندار جبار نا کرنیت آن پد براہوئی ادب ۽ دا صنف اٹ بھلو نسجان مس ولے اومیت ۽ ننا پوسکن آوزنا بوگ شوگ شاعر اک اوقتا کمتی پورو کرور اوقتا تروک آسوچ و فکر ۽ مستی درسا ہنور۔ دا سنگت آتوتون اوار نبی بخش انجم ہم تینا کتاب "زند انا آدینک" تون اوار تما دا پڑ ۽ پین زبیدار کرے۔ عبداللہ جوہر نا کتاب "ناکوتا ٹیکی" ہم جبار نا کتاب آتیبانبار مستی ہنسا ہروخت خوانوک آ ۽ بشخندہ کنگ آ مجبور کیک مننگ کیک دافنا خواننگ آن مچے بھاز نن تینا غم تے گوہن،

عبدالرزاق صابر نوشتہ کرسہ پابک:

"بوگ شوگ ماخولی و خاموشی تون اوار محنگ و مخفنگ و نا کوخلنگ زندگی نا اسے لیشخ اسے وخت انا زوی آ محنگ بشخندہ کنگ بوگ شوگ نا درشانی نا وڑک ۽، زندہ ۽ شرتھنگ کن بوگ شوگ نا بھلو لیشخ اسے بوگ شوگ نوشتہ کرور بوگ شوگ ودی کنگ کن وروڑ انا چم کیک و گڑانا اسے وخت آ مشابہت و نفاد آن انت بے بریبری اس کہ ودی مریک ہمودے مخفنگ کن اسے حیلہ اس جوڑ مریک بھاز وخت بوگ شوگ نوشتہ کرور اسے کردار اسے نا وڑ کاریم ۽ و حرک آتے مخفنگ کن بیان کیک۔ (سرپرہ، 1983ء، 113)

براہوئی زبان اٹ خلقی ادب اٹی ہم بوگ شوگ نا وڑ اوار ء، دارداٹ خاص وراٹ متل آتییی ہم بوگ شوگ نا بھلو کچ اس دو بریک، اوفتیان منٹ اس دا وڑ ء:

1- "نی ہم میر ای ہم میر بیش ء دے جل کے۔" (شاد، 146، 2010)

2- "بلغرلاب انا وخت آسالم ء پنگ۔" (براہوئی، 2016، 158)

بوگ شوگ نوشتہ کروک آتییی بھلا پن غلام نبی راہی نا ء، غلام نبی راہی 1957 آن ڈرامہ غا کاریم کرینے براہوئی ڈرامہ اٹی بوگ و بوگ شوگ ء راہی صاحب درستی راستی کرفے اونا ڈرامہ غاتییی واوا شاہ بیگ نا وٹاخ، ارمان، تینا دو آن، کمال کرلیس۔ پین وخت اس، مہمان ڈب، استو نا بندغ، شوم، لشیخ بلوک نا پنگ اوار ء:

"راہی نا قلم اٹ جادو اٹ او خواووک آ بندغ ء بے اختیار مٹفنگ آ مجبور کریکہ داڑان بیدس اونا مضمونک ہم بوگ شوگ اونا گچین آ مضمون تییی، موچڑی، یار وفادار، لٹک خلوک، بیش بوتار ہندن اونا گچین افسانہ غاتییی لاڈی، قیدی، راہی بے حد پنی اونا وخت اسکان اونا ارا کتاب شینک مسنو اولیکو کتاب رسول اکرم نا سیرت پاک نا رداٹ چھاپ مسنے، ارٹیکو اونا ریڈو ٹیلی ویژن و اسٹیج ڈرامہ غاتا کتاب استو نا بندغ نا پن اٹی ء براہوئی نثری ادب نا بوگ شوگی لشیخ بیدس راہی صاحب آن نا مکمل ء راہی صاحب انسانیت نا اسہ گچین ء خیر خواہ ء بندغ اس اٹس۔" (پرکانی، 2011ء، 132)

براہوئی شاعری نا پن آ عبد الجبار یار بھلو پن اسے نا خواجہ ء، لہنو جدید آ دور اٹ راج اٹ شرف و آسراتی ان دکال ء، ویل آگ بے کچ و بے حساب ء، ہندن ء ویل اسے نا بارو اٹ ایماندار جبار یار نا بوگ شوگی شاعری اسے کہ:

بھاز بے کاری ٹی مونجا مسنت

اخہ در خیال تییی ماڑی تفینٹ

مُر کرک داسہ کنا بے کاری ء

بنگٹ نم تون جاگہ خالی ء

(جبار یار، 2001ء، 55)

داراٹ اسہ پن اس عبداللہ جوہر نا ہم ارے، او تینا بوگ شوگ شاعری سے ٹی پاک:

”بنگنٹ دا بیت ۽ ای ہم سر سری

شاراٹی دو نیم سد آٹے ہو جری

منٹ کیرہ بوڑ ۽ لٹک اس

داخہ در دیرے بریک جادوگری“

(جوہر، 2014ء، 90)

پنی آنوشکار غمخوار حیات ایماندار احمد نعیم نا بوگ شوگ تب انا بابت نوشتہ کیک:

”نناراج اٹ طنز کنگ جیرت اس خواہک، داسوب آن کہ ننے ٹی اخلاقی جیرت نا اسٹل درک اف، نن ہموو آن کہ غلطی تا زی آہم ڈیٹ سلنہ، نننا مثال ہمو ڈیور ناء ہرادے گاڈی نا چلیفنگ ہم بقلک، ولے پین کس ۽ ہم اسٹیننگ سیٹ آ الیک نن تینا نزوری تے اسٹل ہموہنہ بس ایلو تیا موم کینہ۔ نعیم نا داکتاب اٹ زیات تر نننا نزوری تیا بیت مسنے زرس خوزٹی ٹی خواننگ خواہ۔“ (حیات، 2018، 10)

بلوچ راج انا سیالداری، ایلمی، اسٹی، ہمسایہ داری، خلق داری، سنگتی کل ڈرامہ بازی نا گواچی ۽ راج اٹ ساڑی ہندا فریبی آرویہ و ڈرامہ بازی احمد نعیم نا قلم نا سر حال ۽:

”وڑہ کلڑ نی کنف تا دے منہ

پچ دے اٹ بھلو خان اس کیرہ نے“

(نعیم، 2018، 36)

براہوٹی ادب اٹ عبداللہ جوہر نا کتاب نا کوٹا ٹیک ٹی اونا کل شاعری ٹی پچ او نا شائستہ ۽ لوز اس اف کہ ادب نا داہرہ خان پیش مرے ہر پارہ غا ادب و اخلاق نا داہرہ ٹی تینا شاعری تالان کرینے عبداللہ جوہر نا شاعری نہ بیرہ محنگ و محفنگ کن اف بلکہ او تینا بوگ شوگ شاعری ٹی راج انا راجی زندگی نا جوانی ۽ خرابی معاشرتی او سیاسی ویل آتے شاعری ٹی بیان کرینے۔

داڑان بیدس براہوئی زبان اٹ بوگ شوگ شاعری آن پد براہوئی ادب نا پڑا براہوئی بوگ شوگ مضمون آگ ہم نوشتہ منگ ء وخت اس غلام نبی راہی ایماندار او خدائیداد بوگ شوگ مضمون نوشتہ کریرہ ولے 2014 ٹی اکرم ساجد ہم براہوئی زبان بوگ شوگ نا کتاب اس براہوئی اکیڈمی نا پارہ خان شائع کرفے کتاب نا 128 پنہ او دا کتاب اٹ بوگ شوگ انا ہودہ مضمون نوشتہ کرینے ہراتا پنک داوڑ اٹی ء۔ ا۔ مرخ آبلنگ جاری ہے۔ 2۔ مجنون نا بیہنگ اٹ عاشق آتا میننگ جاری ء۔ 3۔ بچ اتو گپ شپ 4۔ لیلی نا چھٹی مجنون نا وزدی 5۔ خ آن خایہ 6۔ مسمٹیکو جنگ عظیم 7۔ ساہارتا عالمی کانفرنس 8۔ پوت 9۔ پو 10۔ پشی 11۔ موبائل و گھڑی نا چک و تار 12۔ خیری 13۔ ٹینشن 14۔ ننا شار کوئٹہ 15۔ سوزی و فروٹ آتا مناظرہ 16۔ شیخ چلی ننا خلق اٹی 17۔ شیطان انٹرویو اوار ء۔

کتاب و حوالہ خاک

براہوئی، عبدالرحمن، (2016)، "چاچا" براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان

پرکافی نوراحمد (2011)، "براہوئی ادب" براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان

جوہر، عبداللہ، (2016)، "ناکو تا ٹیکلی" براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان

حیات، غمخوار (2018)، تقریظ، "الف ب"، آماج ادبی دیوان، مستونگ

سرپرہ عبدالرزاق صابر (1983) "ادب نا بشخ آک" براہوئی ادبی سوسائٹی

سنبل نگار، ڈاکٹر (2003) "اردو نثر کا تنقید مطالعہ لاہور کتاب سرائے

شاد، صالح محمد، (2010)، "ہنمین خیرین" براہوئی اکیڈمی رجسٹرڈ پاکستان

صدیقی، ابوالعجاز، (1985ء) "کشاف تنقیدی اصطلاحات"، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد

نعیم، احمد، (2018)، "الف ب"، آماج ادبی دیوان، مستونگ

یار، جبار، (2001)، "بشخندہ" براہوئی ادبی سوسائٹی کوئٹہ